

Uwarunkowania rozwoju rolnictwa w regionach o wysokim i niskim poziomie urbanizacji

Conditions for the development of agriculture in the regions with high and low level of urbanization

Franciszek Kapusta

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Katedra Zarządzania i Gospodarki Żywnościowej

Streszczenie. Celem badań było: ustalenie zakresu, kierunku i tempa zmian dokonujących się w regionach o wysokim i niskim poziomie urbanizacji, a szczególnie na obszarach wiejskich, dotyczących: a) odmienności i podobieństw oraz kierunków i tempa zmian badanych województw (regionów), b) zmian w poziomie infrastruktury technicznej i społecznej, c) poziomu rozwoju pozarolniczej działalności na obszarach wiejskich, d) zmian w stanie i kierunkach rozwoju rolnictwa. Jako przedmiot badań wybrano dwa województwa: śląskie (o najwyższym poziomie urbanizacji) i świętokrzyskie (o niskim poziomie urbanizacji, 15. pozycja w kraju). Rozmiary, kierunek i tempo zmian Polski stanowiły punkt odniesienia oceny zmian w województwach.

Jako źródło informacji wykorzystano literaturę zwartą i ciągłą oraz publikacje Głównego Urzędu Statystycznego. Zgromadzone informacje zostały opracowane i zinterpretowane przy pomocy metody porównawczej w formie wertykalnej i horyzontalnej, metody statystycznej oraz metody waloryzacji względnej.

Stwierdzono, że: a) zachodzi proces zmniejszania zasięgu terytorialnego obszarów wiejskich czemu towarzyszy wzrost zamieszkałej na nich ludności, b) istnieją różnice w dynamice rozwoju gospodarczego regionów; śląskie przewyższa świętokrzyskie, c) region śląski charakteryzuje się wyższym poziomem infrastruktury technicznej i społecznej niż region świętokrzyski, chociaż w badanym okresie dynamika zmian kształtowała się odwrotnie, d) obszary wiejskie w coraz większym stopniu spełniają funkcję mieszkalaną, czemu służy wzrost poziomu infrastruktury technicznej i społecznej, e) na obszarach wiejskich na coraz większą skalę podejmują działalność podmioty zarejestrowane w systemie REGON. Obraz przedsiębiorczości i jego skutki na obszarach wiejskich jest zróżnicowany; najwięcej pozytywnych efektów można odnotować w regionie śląskim, f) występują duże zmiany w zasobach czynników produkcji rolniczej; ubytek ziemi, a wzrost pozostałych czynników produkcji. Zmienia się liczba i struktura obszarowa gospodarstw

rolnych, g) wzrasta towarowość rolnictwa. Najwyższy przyrost wartości skupu zł/1 ha UR w badanych latach wystąpił w regionie śląskim, minimalnie mniejszy w kraju, a najniższy w regionie świętokrzyskim. Region świętokrzyski charakteryzuje się również najniższą wartością skupu na 1 ha UR.

Słowa kluczowe: region, zmiany, tempo, kierunek, infrastruktura, czynniki produkcji

Abstract. The aim of the research was to: determine the extent, direction and pace of changes in regions with high and low urbanization, especially in rural areas: a) differences and similarities, directions and pace of changes in the voivodships (regions) b) technical and social infrastructure, c) level of development of non-agricultural activities in rural areas, d) changes in the state and directions of agricultural development. Two voivodships were selected as the subject of research: Silesian with the highest level of urbanization and Świętokrzyskie with low level of urbanization (15th position in the country). Dimensions, direction and pace of change in Poland were the point of reference for assessment of changes in selected voivodships. As a source of information, compact and continuous literature and publications of the Central Statistical Office were used. The information collected has been developed and interpreted using the vertical and horizontal comparative method, the statistical method and the relative valorization method. It was found that: a) there is a process of decreasing the territorial coverage of rural areas, accompanied by an increase in the population inhabiting them; b) there are differences in the dynamics of economic development of the regions; Silesian is better than Świętokrzyskie, c) Silesian region is characterized by a higher level of technical and social infrastructure than Świętokrzyskie region, d) rural areas are increasingly fulfilling their residential function, increasing the level of technical and social infrastructure, e) rural areas are becoming more and more involved in the activities of entities registered in the REGON system. The image of entrepreneurship and its effects in rural areas is diverse; The most positive effects can be noted in Silesian region, f) there are big changes in the resources of agricultural production factors; loss of land and growth of other factors of production. The number and structure of farms is changing, g) Agricultural commodity production is increasing. The high increase in the zł / 1 ha of purchase price in the analyzed years occurred in Silesian region, slightly smaller in the country, and the lowest in Świętokrzyskie region. The Świętokrzyski Region is also characterized by the lowest purchase price per 1 ha of UR.

Keywords: region, change, pace, direction, infrastructure, factors of production

Wstęp

Na początku lat 60. XX w. zapoczątkował swoją działalność Komitet Badań Rejonów Uprzemysławianych, początkowo umiejscowiony przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk, a później przy I Wydziale Nauk Społecznych PAN. Komitet inicjował badania w nowych rejonach inwestycji przemysłowych i w tym celu w Warszawie powstał Zakład Badań Rejonów Uprzemysławianych, a w kilku ośrodkach akademickich powołano sekcje grupujące naukowców z różnych dyscyplin, którzy prowadzili badania w rejonach nowych inwestycji przemysłowych. Powstawały wówczas takie inwestycje, jak: kopalnia węgla brunatnego i elektrownia Turów, kopalnie rud miedzi i huta w Legnicko-Głogowskim Okręgu Miedziowym, kopalnia węgla brunatnego i elek-

trownia Piotrkowsko-Bełchatowski Okręg Przemysłowy, kopalnie siarki i jej przerób Tarnobrzeski Okręg Siarkowy i wiele innych.

Rozwojowi przemysłu towarzyszyły liczne zmiany w rejonie; zarówno na obszarach wiejskich, jak i w miastach. Następował przepływ ludności z obszarów wiejskich do miast i dynamiczny wzrost liczby ludności w miastach i wsiach w pobliżu inwestycji, np.: Bogatyni, Zgorzelca, Lubina, Głogowa, Bełchatowa, Tarnobrzegu i wielu innych. Jako przykład niech posłuży miejscowość Polkowice, która w 1967 r. liczyła 3394 mieszkańców, a w 1979 r. już 18 054 mieszkańców – dziś miasto powiatowe (ok. 22,5 tys. mieszkańców), czy miasto Lubin, które w 1960 r. liczyło 5471 mieszkańców, a w 1979 r. już 63 000 mieszkańców (WUS, 1980, s. 69–70).

Do 2000 r. w ujęciu regionalnym i krajowym następował wzrost liczby i odsetka ludności miejskiej, a wiejskiej odwrotnie – zmniejszanie. Temu zjawisku towarzyszyła zmiana zasięgu terytorialnego miast: przemianowywanie miejscowości dotychczas wiejskich na miejskie oraz poszerzanie zasięgu miast – włączanie miejscowości wiejskich do obszarów miejskich – co trwa do dzisiaj. Miejscowości podmiejskie „pęczniały” od napływającej ludności pracującej w zakładach zlokalizowanych w miastach. W rolnictwie zachodziły liczne zmiany, a jego rozwój odbywał się na zasadzie odwróconych kręgów Thünera (Kapusta, 1976, s. 119–121). Po 2000 r. występuje sytuacja odwrotna: zmniejsza się liczba i odsetek ludności w miastach, wzrasta zaś na obszarach wiejskich, pomimo zmniejszania ich terytorium. Zachodzą na obszarach wiejskich zjawiska, które można określić jako urbanizację społeczną, objawiającą się w postaci upowszechniania miejskiego stylu życia, oraz urbanizację ekonomiczną uwiadaczniącą się w postaci coraz bardziej zwartych grup ludności wykonujących zawody pozarolnicze. Na obszarach wiejskich z coraz większą intensywnością rozwijają się podmioty pozarolniczej działalności. Zjawisko to można określić procesem uprzemysławiania obszarów wiejskich.

Na obszarach wiejskich rolnictwo funkcjonuje w specyficznych warunkach. Z jednej strony działają zasady Wspólnej Polityki Rolnej, której rozwiązania są z różną intensywnością wdrażane do praktyki, z drugiej zaś, pod wpływem zaludniania obszarów wiejskich, następuje przebudowa infrastruktury technicznej i społecznej oraz coraz intensywniejszy rozwój podmiotów pozarolniczej działalności.

Wyniki wykonanych badań mają charakter poznawczy jako przyczynek do teorii współczesnego rozwoju regionów oraz praktyczny jako podstawa formułowania i realizacji strategii zrównoważonego rozwoju.

Cel, zakres, źródła informacji i metodyka ich opracowania

Celem pracy było: ustalenie zakresu, kierunku i tempa zmian dokonujących się w regionach o wysokim i niskim poziomie urbanizacji, a szczególnie na obszarach wiejskich. Badania dotyczyły:

- scharakteryzowania odmienności i podobieństw oraz kierunków i tempa rozwoju badanych województw (regionów),
- zmian w poziomie infrastruktury technicznej i społecznej,

- poziomu rozwoju pozarolniczej działalności na obszarach wiejskich, zmian w stanie i kierunkach rozwoju rolnictwa.

Jako przedmiot badań wybrano dwa województwa: śląskie i świętokrzyskie. Współcześnie województwa śląskie i świętokrzyskie przechodzą zmiany podobne co do kierunku jak w kraju. Dodatkowo województwo śląskie charakteryzuje się istnieniem od wieków licznych zakładów przemysłowych i najwyższym odsetkiem ludności miejskiej. Z kolei województwo świętokrzyskie zajmuje 15. pozycję wśród regionów pod względem poziomu urbanizacji (16. pozycję zajmuje region podkarpacki). Są to województwa sąsiadujące ze sobą, bazujące w swym rozwoju na przemyśle pozyskującym i przetwarzającym surowce naturalne, o dobrym poziomie infrastruktury transportowej oraz licznych obiektach turystycznych. W okresie utraty niepodległości przez Polskę badane regiony znajdowały się w dwóch odmiennych systemach polityczno-gospodarczych. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości obydwa województwa podlegały licznym zmianom, zwłaszcza terytorialnym, a także samorządowym. Obecnie w obydwu województwach zachodzi proces zmniejszania poziomu urbanizacji – podobnie zresztą jak w pozostałej części kraju: w województwie śląskim z 78,9% ludności miejskiej w 2003 r. do 77,1% w 2015 r., czyli o 1,6 p.p. mniej, w świętokrzyskim odpowiednio z 45,7% do 44,6%, czyli o 0,9 p.p. mniej, podczas gdy w Polsce z 61,6% do 60,3%, czyli o 1,3 p.p. mniej (GUS, 2004, s. 70–73). Ponadto wybrane regiony charakteryzują się rozdrobnioną strukturą obszarową gospodarstw rolnych. Jeżeli w Polsce w 2002 r. gospodarstwa o obszarze 1–5 ha stanowiły 57,7%, to w województwie śląskim 81,2%, a w województwie świętokrzyskim 66,8%.

Aby uchwycić dokonujące się zmiany w badanych województwach wybrano dwa okresy ujęcia stanu, tj. lata 2001–2003 – okres przed akcesją Polski do Unii Europejskiej i lata 2013–2015 – ostatnie, dla których są dostępne informacje statystyczne. Wszędzie tam, gdzie informacje statystyczne na to pozwalały, posłużono się średnimi trzyletnimi, aby wyeliminować wahania roczne zmian. Dla cech o stałym kierunku zmian posłużono się wielkościami rocznymi. Rozmiary i kierunek zmian na obszarach wiejskich Polski stanowiły punkt odniesienia oceny zmian w województwach. Zmiany w stanie i kierunkach rozwoju infrastruktury oceniono na podstawie danych dla lat 2003 i 2015. Stan infrastruktury ogólnej w województwach odnoszono do takiej infrastruktury w kraju, zaś infrastruktury wsi do infrastruktury wsi w kraju. Jako źródło informacji wykorzystano literaturę zwartą i ciągłą oraz publikacje Głównego Urzędu Statystycznego – głównie roczniki.

Zgromadzone informacje zostały opracowane i zinterpretowane przy pomocy metody porównawczej w formie wertykalnej i horyzontalnej (Kapusta, 1976, s. 11–12; Stachak, 2003, s. 213–216), statystycznej (Stachak, 1997, s. 132–133), oraz waloryzacji względnej elementów infrastruktury (Kapusta, 2006, s. 35–52). Metoda waloryzacji względnej zasługuje na uwagę z powodu swojej prostoty i względnej oceny stanu infrastruktury. Sama metoda ogólnie rzecz biorąc polega na porównaniu stanu infrastruktury w badanej jednostce terytorialnej ze stanem w kraju w danej dziedzinie i odpowiedniej ocenie przewagi lub niedowagi (słabości) w danym rodzaju infrastruktury. Następnie dodaje się uzyskane wyniki i oblicza się stan średni dla badanej jednostki. Stan średni w jednostce badanej stwierdza jej przewagę lub niedowagę nad stanem w kraju. Wskaźnik W_i wyliczono według wzoru:

$$W_i = \frac{I_b}{I_k} \times 100,$$

gdzie:

W_i – wskaźnik infrastruktury,

I_b – stan pojedynczego elementu infrastruktury badanej jednostki,

I_k – stan pojedynczego elementu infrastruktury w kraju.

Uzyskane wyniki badań zostały przedstawione techniką tabelaryczną w połączeniu z opisem słownym.

Wyniki badań i ich omówienie

Ogólna charakterystyka badanych województw

Województwo śląskie zajmuje obszar 12 333 km², co stanowi 3,9% powierzchni Polski, i zamieszkuje je 4570,8 tys. ludności. Natomiast województwo świętokrzyskie zajmuje 11 711 km², co stanowi 3,7% powierzchni kraju i zamieszkuje je 1257,2 tys. ludności. Grunty zdewastowane i zdegradowane, wymagające rekultywacji i zagospodarowania stanowią (pierwsze dane dotyczą województwa śląskiego a drugie województwa świętokrzyskiego) 0,4% i 0,3% powierzchni ogólnej, 80,2% i 61,7% ludności korzysta z oczyszczalni ścieków, z czego w mieście 90,5% i 95,3%, zaś na wsi 45,3% i 34,7%. Redukcja zanieczyszczeń powietrza szczególnie uciążliwych – pyłowych wynosi 99,6% i 99,8%, a gazowych (bez dwutlenku węgla) 27,1% i 20,6%. Powierzchnia o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chroniona stanowi 22,2% i 65,0% (GUS, 2016, s. 72–73).

Obszary wiejskie w województwie śląskim zajmują 69,3% jego powierzchni i zamieszkuje je 22,8% ludności, zaś w województwie świętokrzyskim (odpowiednio) 94,3% i 55,4%. W obydwu województwach w latach 2003–2014 odsetek ludności wiejskiej zwiększył się (nawet przy mniejszej liczbie ludności w województwie świętokrzyskim) (GUS, US 2011, s. 98–101; GUS, US 2016d, s. 64–65, 80, 82–83; GUS 2016, s. 70–73).

Zmiany liczby ludności w miastach i na obszarach wiejskich kształtują się głównie pod wpływem przyrostu naturalnego i migracji ludności. I tak, wskaźnik przyrostu naturalnego w kraju w 2014 r. na obszarach wiejskich był dodatni i w przeliczeniu na 1 tys. ludności wyniósł 0,7 podczas gdy w miastach był ujemny –0,5. Od 2006 r. na wsi odnotowano wzrost tego wskaźnika (o 0,1), a w miastach spadek (o 0,3). Ujemny przyrost naturalny na wsi odnotowano m.in. w województwie świętokrzyskim, zaś w województwie śląskim dodatni i jego wzrost (GUS, US, 2016d, s. 133). Z kolei migracje wewnętrzne w 2014 r. przeważały na linii miasto–wieś, zarówno w kraju, jak i w badanych województwach (GUS, US, 2016d, s. 138).

Położenie geograficzne. Województwo śląskie jest położone w południowej Polsce i graniczy z: Czechami i Słowacją – na południu, z województwem łódzkim – na północy, małopolskim – na wschodzie, opolskim – na zachodzie i świętokrzyskim – na północnym wschodzie. Leży na obszarze Wyżyny Śląskiej, Jury Krakowsko-Częstochowskiej, Kotliny Oświęcimskiej oraz Beskidów. Województwo świętokrzyskie jest położone

w południowo-wschodniej Polsce i graniczy z województwami: lubelskim na wschodzie, łódzkim na północnym zachodzie, małopolskim na południu, mazowieckim na północy, podkarpackim na południowym wschodzie i śląskim na zachodzie. Leży w obrębie Wyżyny Małopolskiej, na obszarze obejmującym: Wyżynę Kielecką, Nieckę Nidziańską i wschodnią część Wyżyny Podborskiej. Wybrane wskaźniki rozwoju gospodarczego Polski i badanych województw w latach 2003 i 2015 zestawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Wybrane wskaźniki rozwoju gospodarczego Polski i badanych województw
Table 1. Selected indicators of economic development of Poland and analyzed voivodships

Wyszczególnienie / Specification	2003	2015	Wzrost Difference	%
Pracujący ogółem (tys. osób) / Employed persons total (in thous.)				
Polska / Poland	12332,4	14237,5	1905,1	15,4
Śląskie / Silesia Province	1496,1	1654,8	158,4	10,6
Świętokrzyskie / Świętokrzyskie Province	430,7	460,0	29,3	6,8
Pracujący na 1000 ludności (osób) / Employed persons per 1000 population				
Polska / Poland	322,9	370	47,1	14,6
Śląskie / Silesia Province	225,5	361	135,5	60,0
Świętokrzyskie / Świętokrzyskie Province	126,5	364	237,5	187,7
Wynagrodzenie pracujących (zł) / Gross wages and salaries (PLN)				
Polska / Poland	2185,02	3777,10	1592,08	72,9
Śląskie / Silesia Province	2249,17	3862,32	1613,15	71,7
Świętokrzyskie / Świętokrzyskie Province	1912,25	3244,84	1332,59	69,7
Produkt krajowy brutto (zł na 1 mieszkańca) / Gross domestic product (PLN per capita)				
Polska / Poland	14805	43020	28215	190,6
Śląskie / Silesia Province	16865	44760	27895	165,4
Świętokrzyskie / Świętokrzyskie Province	12791	31384	18593	145,4
Podmioty gospodarki narodowej / Entities of national economy				
Polska / Poland	3581593	4184409	602816	16,8
Śląskie / Silesia Province	424031	465779	41748	9,8
Świętokrzyskie / Świętokrzyskie Province	103679	110574	6895	6,7
Podmioty gospodarki narodowej (na 10 tys. ludności) Entities of national economy (per 10k of inhabitants)				
Polska / Poland	938	1089	151	16,1
Śląskie / Silesia Province	899	1019	120	13,3
Świętokrzyskie / Świętokrzyskie Province	803	880	77	9,6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: GUS (2004, s. 66–68, 70–73, 82–85), GUS (2016, s. 70–73, 78–81), GUS (2004b, s. 637), GUS (2016b, s. 600)

Source: GUS (2004, s. 66–68, 70–73, 82–85), GUS (2016, s. 70–73, 78–81), GUS (2004b, s. 637), GUS (2016b, s. 600)

W badanym okresie (2003–2015) liczba pracujących w kraju wzrosła o 15,4%, podczas gdy w województwie śląskim o 10,6%, a w województwie świętokrzyskim o 6,8%. Jednak największy przyrost pracujących na 1000 ludności nastąpił w województwie świętokrzyskim (187,7%), następnie w województwie śląskim (60,0%), a najmniej w kraju (14,6%) (tab. 1). W wyniku takiej dynamiki zmian liczby pracujących na 1000 ludności, zróżnicowanie natężenia pracujących wyraźnie się zmniejszyło; w 2015 r. w województwie świętokrzyskim było wyższe niż w województwie śląskim.

Występuje wyraźne zróżnicowanie średniego miesięcznego wynagrodzenia pracujących: najwyższe występuje w województwie śląskim, następnie w kraju, a najniższe w województwie świętokrzyskim. Ponieważ dynamika zmian poziomu wynagrodzeń jest mało zróżnicowana, więc różnice w poziomie wynagrodzeń powiększają się; województwo świętokrzyskie ma najniższy poziom.

Produkt krajowy brutto na 1 mieszkańca wzrósł (w cenach bieżących) w kraju o 190,6%, w województwie śląskim o 165,4%, a w województwie świętokrzyskim o 145,4%. Różnica w PKB na 1 mieszkańca między krajem a województwami wynosiła w 2003 r.: 13,9% na korzyść województwa śląskiego i 13,6% na niekorzyść województwa świętokrzyskiego. W 2015 r. w województwie śląskim przeważał poziom krajowy PKB na 1 mieszkańca tylko o 4,0%, zaś województwo świętokrzyskie miało niższe od krajowego o 27,0%.

Liczba podmiotów gospodarki narodowej¹ wzrosła w analizowanym okresie w kraju o 16,8%, w województwie śląskim o 9,8%, zaś w województwie świętokrzyskim o 6,7%. Nieco inaczej kształtował się przyrost podmiotów na 10 tys. ludności i wyniósł: w kraju 16,1%, w województwie śląskim 13,3%, a w województwie świętokrzyskim 9,6%. Oba województwa w 2015 r. charakteryzowały się niższym wskaźnikiem podmiotów gospodarki narodowej na 10 tys. ludności niż w kraju, z tym, że w województwie świętokrzyskim był ten wskaźnik najniższy.

Z przytoczonych wskaźników rozwoju gospodarczego kraju i województw wynika, że badane regiony przechodzą proces spowolnienia rozwoju; województwo śląskie zmniejsza swoją przewagę, a województwo świętokrzyskie nie zmniejsza dzielącego go dystansu do poziomu krajowego. Na podkreślenie zasługuje wyraźny wzrost liczby pracujących na 1000 ludności w województwie świętokrzyskim i zbliżenie się do średniej krajowej oraz minimalne przekroczenie tego wskaźnika w województwie śląskim.

Obydwa regiony charakteryzują się podobnymi warunkami do prowadzenia produkcji rolniczej; średni wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej wynosi: dla województwa śląskiego 64,2, a dla świętokrzyskiego 69,3 pkt., przy średniej krajowej 66,6 pkt. Zatem województwo świętokrzyskie ma wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej wyższy od krajowego o 2,7 pkt., czyli o 4,1%, zaś województwo śląskie ma ten wskaźnik niższy o 2,4 pkt, czyli o 3,6% (Kapusta, 2012,

¹ Jakkolwiek jest to miernik powszechnie stosowany dla ukazania aktywności gospodarczej, to posiada swoje ułomności, o których należy pamiętać. REGON nie odzwierciedla bowiem takich zjawisk, jak zaprzestanie działalności gospodarczej bez wyrejestrowania podmiotu z systemu REGON, co dotyczy (szacunek) około 1,7 mln podmiotów w skali kraju.

s. 127). W obydwu województwach występowały procesy degradacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej pod wpływem podmiotów gospodarki narodowej, głównie przemysłu i górnictwa i podejmowane były przedsięwzięcia mające na celu zmniejszenie tych negatywnych działań (np. rekultywacja gruntów zdegradowanych i zdewastowanych). Pomimo tych działań takie grunty występowały i przykładowo w 2015 r. w województwie śląskim ich powierzchnia wynosiła 4889 ha, a w województwie świętokrzyskim 3501 ha (GUS, 2016b, s. 176). Obydwa województwa posiadały wysokie zasoby ludności pracującej w rolnictwie i w analizowanym okresie te zasoby powiększyły się.

Zmiany poziomu infrastruktury technicznej i społecznej wsi

Infrastruktura to środki techniczne i instytucje niezbędne do zapewnienia należytego funkcjonowania działalności produkcyjnej i usługowej oraz kształtowania pożądanych warunków życia ludności. Istnieje wiele definicji infrastruktury i związanych z nią pojęć (Kapusta, 2006, s. 35–44). Ze wszystkich rodzajów infrastruktury największy wpływ na warunki życia i działalność społeczeństwa mają te, które są zaliczane do infrastruktury technicznej i społecznej. Zagadnienia infrastruktury ujęto następująco:

- zmiany poziomu wybranych elementów infrastruktury technicznej i społecznej dla lat 2003 i 2015 w Polsce w województwach śląskim oraz świętokrzyskim; jest to infrastruktura służąca zarówno ludności wiejskiej, jak i miejskiej,
- zmiany poziomu wybranych elementów infrastruktury technicznej i społecznej dla 2003 i 2015 r. w Polsce na obszarach wiejskich i w badanych województwach.

Dane dla kraju każdorazowo służyły jako wielkości bazowe do czynionych porównań. W ocenie poziomu infrastruktury uwzględniono te elementy, dla których istniały (lub można było wyliczyć) informacje dla badanych lat.

W opracowaniu posłużono się pięcioma elementami infrastruktury dla Polski i regionów, takimi jak: linie kolejowe (km/100 km², drogi o twardej nawierzchni (km/100 km²), powierzchnia lasów ochronnych (%), wydatki na ochronę środowiska (zł/mieszkańca), wydatki na gospodarkę wodną (zł/mieszkańca), łóżka szpitalne (szt./10 tys. mieszkańców). Z kolei dla obszarów wiejskich posłużono się 16 elementami z grupy infrastruktury technicznej i społecznej, takimi jak: liczba izb w mieszkaniu (szt.), powierzchnia użytkowa mieszkania (m²), powierzchnia użytkowa mieszkania (m²/osoba), liczba mieszkań (szt./100 osób), liczba izb (szt./100 osób), mieszkania z (%): wodociągiem, ustępem spłukiwanym, łazienką, gazem z sieci, centralnym ogrzewaniem, wybudowane mieszkania (szt./1000 osób), wybudowane mieszkania (szt./1000 zawartych związków małżeńskich), powierzchnia użytkowa nowego mieszkania (m²), ludność korzystająca z oczyszczalni ścieków (%), poczty (szt./10 000 ludności), dzieci w przedszkolach (%).

Zastosowane wskaźniki wypracowano lub zaczerpnięto z materiałów statystycznych. W obu przypadkach wykorzystane elementy infrastruktury można zaliczyć do grupy stymulant. Uzyskane wyniki zestawiono w tabeli 2.

Tabela 2. Zróżnicowanie poziomu infrastruktury technicznej i społecznej w kraju oraz na obszarach wiejskich Polski i województw śląskiego oraz świętokrzyskiego w roku 2003 i 2015**Table 2.** Differentiation of technical and social infrastructure in country and in rural areas of Poland and Śląskie and Świętokrzyskie voivodships in 2003 and 2015

Wyszczególnienie / Specification	Polska Poland		Śląskie Silesia Province		Świętokrzyskie Świętokrzyskie Province	
	2003	2015	2003	2015	2003	2015
I. Infrastruktura ogólna. Średnia W_i / General infrastructure. Average W_i	100,0	100,0	166,1	161,1	116,7	99,3
II. Infrastruktura wsi. Średnia W_i Ruralinfrastructure. Average W_i	100,0	100,0	118,6	108,7	84,9	89,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: GUS (2004b, s. 354–356, 372, 483, 513, 516, 533, 597–598, 606), GUS (2016b, s. 34–35, 186, 192, 196, 344–345, 348, 362, 404, 412, 500, 519), GUS, US (2010, s. 144–146, 151, 153, 154, 156)

Source: Author's study based on: GUS (2004b, s. 354–356, 372, 483, 513, 516, 533, 597–598, 606); GUS (2016b, s. 34–35, 186, 192, 196, 344–345, 348, 362, 404, 412, 500, 519), GUS, US (2010, s. 144–146, 151, 153, 154, 156)

W badanym okresie w kraju i województwach były odmienne tendencje zmian w infrastrukturze. I tak:

- a) w infrastrukturze ogólnej odnotowano w obydwu województwach wolniejsze tempo jej rozwoju niż w kraju; w województwie śląskim o 5,0 pkt., a w świętokrzyskim o 26,4 pkt. Pomimo to województwo śląskie utrzymuje bardzo wysoką przewagę w poziomie infrastruktury ogólnej w odniesieniu do kraju i województwa świętokrzyskiego. W województwie śląskim nastąpił postęp w stosunku do kraju w dwóch elementach infrastruktury (powierzchni lasów ochronnych i wydatków na ochronę środowiska), a regres w pozostałych, zaś w województwie świętokrzyskim postęp w czterech elementach (linii kolejowych, dróg o twardej nawierzchni, wydatków na ochronę środowiska i wydatków na gospodarkę wodną), a regres w dwóch elementach (powierzchni lasów ochronnych i wydatków na ochronę środowiska). Województwo śląskie w 2015 r. posiadało przewagę nad stanem w kraju we wszystkich elementach infrastruktury, natomiast województwo świętokrzyskie tylko w trzech elementach (drogi o twardej nawierzchni, powierzchnia lasów ochronnych i wydatki na gospodarkę wodną).
- b) w infrastrukturze wsi również są różne kierunki zmian w obu województwach; poziom tej infrastruktury w stosunku do stanu krajowego w województwie śląskim zmienił się z 118,6 w 2003 r. do 108,7 pkt., czyli zmalał o 9,9 pkt., tj. o 8,3%, zaś w województwie świętokrzyskim wzrósł z 84,9 do 89,4 pkt., czyli o 4,5 pkt., tj. o 5,3%. Tak więc infrastruktura wsi w województwie śląskim rozwijała się wolniej niż w kraju, natomiast w województwie świętokrzyskim szybciej. Pomimo to średni

poziom infrastruktury wsi w 2015 r. w województwie śląskim był wyższy niż w kraju o 8,7 pkt., a w województwie świętokrzyskim niższy od krajowego o 10,6 pkt. Województwo śląskie ustępowało województwu świętokrzyskiemu tylko w dwóch elementach infrastruktury, tj. mieszkań na 100 osób i placówek pocztowych na 10 tys. mieszkańców.

Rozwój działalności gospodarczej na obszarach wiejskich oraz stan i kierunki zmian w rolnictwie

Od dłuższego czasu rolnictwo nie jest jedyną formą działalności gospodarczej na obszarach wiejskich. Wieś zawsze była wielofunkcyjna, jednak rozmiar tej wielofunkcyjności zmienia się – wzrasta. Współcześnie na obszarach wiejskich, a nawet w rodzinach z gospodarstwem rolnym występuje zjawisko konkurowania o te same zasoby czynników produkcji (oczywiście w różnych proporcjach) dla rozwijania różnorodnej działalności.

Obszary wiejskie, z racji swoich zasobów, są coraz atrakcyjniejszym miejscem rozwijania pozarolniczej działalności, co objawia się zwiększeniem liczby podmiotów gospodarczych na 1 tys. ludności zarejestrowanych w systemie REGON. W latach 2003–2014 największy przyrost podmiotów (25,9%) nastąpił w kraju, następnie w regionie śląskim (20,0%), a najmniejszy w regionie świętokrzyskim (15,5%). Tym niemniej, w 2014 r. największe natężenie tych podmiotów było w regionie śląskim (82), następnie w kraju (73), a najniższe w regionie świętokrzyskim (60). Natężenie podmiotów jest skorelowane z poziomem infrastruktury (technicznej i społecznej) (Kapusta, 2012b, s. 324).

Rozwój podmiotów pozarolniczej działalności na obszarach wiejskich oraz migracja wahałowa służą aktywizacji zawodowej ludności wiejskiej. W badanych jednostkach współczynnik aktywności zawodowej (w %) wzrósł najwięcej w regionie świętokrzyskim (10,5%), następnie w regionie śląskim (7,7%), a najmniej w kraju (0,9%). Nieco inaczej wielkość tego współczynnika kształtowała się w 2014 r. w badanych jednostkach; najwyższy był w regionie świętokrzyskim (58,0), następnie w kraju (56,3), a najniższy w regionie śląskim (51,8).

Wskaźnik zatrudnienia (w %) najbardziej wzrósł w regionie śląskim (19,6%), następnie w regionie świętokrzyskim (17,0%), a najmniej w kraju (10,9%). Pod względem wielkości tego wskaźnika w 2014 r. na pierwsze miejsce wysunął się region świętokrzyski (52,2), następnie kraj (50,9), a najniższy był w regionie śląskim (47,0). Z kolei stopa bezrobocia (w %) najbardziej zmalała w regionie śląskim (o 49,7%), następnie w kraju (o 46,6%), a najmniej w regionie świętokrzyskim (o 33,1%). W konsekwencji najniższa stopa bezrobocia była w regionie śląskim (9,2), następnie w kraju (9,5), a najwyższa w regionie świętokrzyskim (10,1).

Pod względem liczby pracujących na 1 tys. ludności największy przyrost nastąpił w kraju (32,2%), następnie w regionie śląskim (20,1%), a najmniejszy w regionie świętokrzyskim (20,0%). Pod względem wielkości tego wskaźnika w 2014 r. na pierwsze miejsce wysunął się region śląski (127,5), następnie kraj (108,8), a najniższy był w regionie świętokrzyskim (80,0).

W sumie obraz przedsiębiorczości i jego skutki na obszarach wiejskich badanych jednostek jest zróżnicowany; najwięcej pozytywnych efektów można odnotować

w regionie śląskim (najwięcej podmiotów w systemie REGON, najniższa stopa bezrobocia, najwięcej pracujących na 1 tys. ludności), podczas gdy w regionie świętokrzyskim można zaobserwować tylko dwa pozytywne skutki (najwyższy współczynnik aktywności zawodowej (w %), i najwyższy wskaźnik zatrudnienia (w %).

Biorąc pod uwagę rodzaj działalności prowadzonej przez podmioty gospodarki narodowej w podziale na sekcje PKD 2007, odnotowano, że w 2014 r. najwięcej podmiotów w kraju zajmowało się handlem i naprawą pojazdów samochodowych – 25,9%, w regionie śląskim – 27,4% (5. lokata), a w regionie świętokrzyskim – 29,9% (1. lokata). Na drugim miejscu plasowały się podmioty z działalnością budowlaną – 16,2%, w regionie śląskim – 15,1% (12. lokata), a w regionie świętokrzyskim – 17,5% (4. lokata). Trzecią pozycję zajmowały podmioty z działalnością przemysłową – 12,1%, w regionie śląskim 14,0% (3. lokata), a regionie świętokrzyskim – 12,2% (6. lokata) (GUS, US 2016d, s. 174–175).

Pozarolnicza działalność rozwija się równolegle z rozwojem infrastruktury technicznej i społecznej wsi oraz przemieszczaniem się ludności z miast na obszary wiejskie. Działalność ta wywiera różnorodny wpływ na produkcję rolniczą; raz mamy do czynienia z rozwojem komplementarnym, innym razem z sytuacją konkurencyjną. W praktyce występuje bardzo wiele różnorodnych układów o zmiennej tendencji.

Ponadto samo rolnictwo od końca XX w. rozwija się pod wpływem Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej, który to wpływ po przystąpieniu Polski do Unii wielokrotnie się. Występuje przestrzenne zróżnicowanie w Polsce (zresztą podobnie jak w innych krajach) wpływu tej polityki na zmiany i rozwój rolnictwa. Dużo zależy od czynników administracyjnych, w tym agencji rządowych, a jeszcze więcej od aktywności i zamiarów samych rolników. Zróżnicowane jest więc oddziaływanie tej polityki (WPR) na rozwój rolnictwa, co uwidacznia się w jego przemianach w zakresie: czynników produkcji, organizacji produkcji roślinnej i zwierzęcej oraz w produktywności i produktywności rolnictwa. Zmiany w podstawowych czynnikach produkcji i produkcji roślinnej zestawiono w tabeli 3.

W badanym okresie (2001–2003 do 2013–2015) powierzchnia użytków rolnych w obydwu województwach znacząco się zmniejszyła; w województwie śląskim o 30,7%, a w województwie świętokrzyskim o 25,7%, podczas gdy w kraju o 14,0%. Zmalał udział odłogów i ugorów w strukturze użytków rolnych: w kraju o 8,1 p.p., w województwie śląskim o 16,4 p.p., a w województwie świętokrzyskim o 10,1 p.p. Udział sadów w UR maleje w kraju o 0,2 p.p. i w województwie śląskim o 1,5 p.p., a w województwie świętokrzyskim wzrasta o 3,0 p.p.

Zasoby pracy na 100 ha UR wzrosły: w kraju o 3,6 rocznych jednostek pracy (AWU), tj. o 29,0%, w województwie śląskim o 13,9, tj. o 106,1%, a w województwie świętokrzyskim o 8,7, tj. o 40,3%. Wartość brutto środków trwałych na 1 ha UR najwyższa jest w województwie śląskim i tu występuje najwyższy przyrost nakładów inwestycyjnych, na drugim miejscu plasuje się pod względem wartości środków trwałych i przyrostu nakładów inwestycyjnych województwo świętokrzyskie, a najniższe wartości obydwu wskaźników występują w kraju. Powierzchnia UR na 1 ciągnik najmniejsza jest w województwie świętokrzyskim, na drugim miejscu w województwie śląskim, zaś największa w kraju. W badanym okresie powierzchnia UR na 1 ciągnik we wszystkich badanych jednostkach zmniejszyła się: w kraju o 2,21 ha, w województwie

Tabela 3. Zmiany zasobów czynników produkcji oraz w produkcji roślinnej
Table 3. Changes in production factors and in plant production

Wyszczególnienie Specification	Polska / Poland					Śląskie / Silesia Province					Świętokrzyskie Świętokrzyskie Province				
	2001– 2003	2013– 2015	2015	2001– 2003	2013– 2015	2001– 2003	2013– 2015	2015	2001– 2003	2013– 2015	2015	2001– 2003	2013– 2015	2015	
	różnica (2–3) difference 2–3)		4	różnica (5–6) difference (5–6)		7	różnica (8–9) difference (8–9)		10						
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10						
Użytki rolne (%) Agricultural land (%)	100,0	100,0	-14,0	100,0	100,0	-30,7	100,0	100,0	-25,7						
Odłogi / Fallow land	10,5	2,4	-8,1	19,1	2,7	-16,4	12,6	2,5	-10,1						
Sady / Orchards	1,6 ¹	1,8	+0,2	1,9 ¹	0,4	-1,5	3,8 ¹	6,8	+3,0						
Zasiewy (%), w tym: Sown area (%), of which:	65,5 ³	72,0	+6,5	55,6 ³	55,7	+0,1	60,9 ³	63,1	+8,7						
- zboża / Employedcereals	100,0	100,0	0,0	100,0	100,0	0,0	100,0	100,0	0,0						
- rzepak i rzepik / rape and turnip rape	76,0 ³	71,4	-4,6	75,8 ³	77,9	+2,1	71,5 ³	73,8	+2,3						
- ziemniaki / potatoes	4,0 ³	9,0	+5,0	3,4 ³	8,0	+4,6	0,5 ³	2,8	+2,3						
- buraki cukrowe / sugarbeets	7,2 ³	3,9	-3,3	9,2 ³	3,0	-6,2	11,8 ³	4,7	-7,1						
- warzywa / vegetables	2,7 ³	1,8	-0,9	0,9 ³	0,6	-0,3	2,6 ³	1,2	-1,4						
Plony dt/ha / Crop dt/ha	1,7 ³	1,6	-0,1	1,3 ³	0,9	-0,4	4,4 ³	4,1	-0,3						
- zboża / cereals	30,5 ³	39,3	+8,8	25,8 ³	39,5	+13,7	26,5 ³	31,2	+4,7						
- rzepak i rzepik / rape and turnip rape	20,2 ³	30,7	+10,5	21,7 ³	30,0	+8,3	20,5 ³	26,5	+6,0						
- ziemniaki / potatoes	186 ³	168	-18	199 ³	212	+13	169 ³	220	+51						
- buraki cukrowe / sugarbeets	427 ³	597	+170	497 ³	696	+199	414 ³	611	+197						
- warzywa / vegetables	226,3 ³	253,7	+27,4	287,8 ³	287,6	-0,2	221,5 ³	243,2	+21,7						
- owoce / berry	112,1 ¹	138,3	+26,2	88,6 ¹	83,1	-5,5	134,7 ¹	133,8	-0,9						

Pracujący (osoby/100 ha UR)	12,4	16,0	+3,6	13,1	27,0	+13,9	21,6	50,3	+8,7
Employed (persons in 100 ha A.L.)									
Nakł. inwestycyjne (zł/ha UR) / Investment outlays (PLN/ha A.L.)	124	353	+229	118	403	+285	115	280	+165
Wart. bruttośr. trw. (zł/ha)									
Gross value of fixed (PLN/ha A.L.)	6527	9450	+2923	8727	14647	+5920	6836	10626	+3790
Na 1 ciągnik (ha UR)									
er tractors (ha A.L.)	12,36 ¹	10,15 ²	-2,21	9,81 ¹	7,89 ²	-1,92	8,85 ¹	5,99 ²	-2,86

¹ dla 2003 r., in 2005 y; ² średnia z 2013–2014, average 2013–2014; ³ średnia z 2002–2003, average 2002–2003.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: GUS (2005, s. 192–194, 224–225, 234, 236, 262–265, 270–271, 275, 277–280, 283), GUS (2014, s. 90–91, 98, 150, 156, 158–159, 191–193, 198–199, 203, 205–206, 208, 211), GUS (2015, s. 84, 92, 127, 131, 133–134, 165–167, 172–173, 177, 179–180, 185), GUS (2016c, s. 84, 92, 127, 131, 133, 165–167, 172–173, 177, 179–180, 182, 185)

Source: GUS (2005, s. 192–194, 224–225, 234, 236, 262–265, 270–271, 275, 277–280, 283), GUS (2014, s. 90–91, 98, 150, 156, 158–159, 191–193, 198–199, 203, 205–206, 208, 211), GUS (2015, s. 84, 92, 127, 131, 133–134, 165–167, 172–173, 177, 179–180, 185); GUS (2016c, s. 84, 92, 127, 131, 133, 165–167, 172–173, 177, 179–180, 182, 185)

śląskim o 1,92 ha, a w województwie świętokrzyskim o 2,86 ha. Zmianom w czynnikach produkcji towarzyszą zmiany w liczbie, przeciętnym obszarze oraz strukturze gospodarstw rolnych (tab. 4). W latach 2002–2013 liczba gospodarstw w Polsce zmniejszyła się o 28,7%, w województwie śląskim o 48,7%, a w województwie świętokrzyskim o 29,7%. Wzrasta przeciętny obszar gospodarstwa rolnego w ha użytków rolnych: w Polsce z 8,44 do 10,20 ha, czyli o 20,9%, w województwie śląskim z 4,41 do 6,60 ha, czyli o 47,4%, zaś w województwie świętokrzyskim z 4,48 do 5,50 ha, czyli o 13,6% (GUS, 2005, s. 214–215; GUS, 2014, s. 507). Zatem największe tempo zmian w liczbie i przeciętnym obszarze gospodarstw występuje w województwie śląskim, natomiast najmniejsze w województwie świętokrzyskim.

W obydwu województwach – podobnie jak w całym kraju – nastąpiło zwiększenie zasiewów w użytkach rolnych: w śląskim o 0,1 p.p., świętokrzyskim o 8,7 p.p., podczas gdy w kraju o 6,6 p.p. Odmienne przebiegały zmiany udziału zbóż w zasiewach; w Polsce malał (-4,6 p.p.), podczas gdy w obydwu województwach wzrastał. Kierunek zmian udziału pozostałych roślin w strukturze zasiewów był taki sam w województwach jak w kraju, wystąpiły tylko różnice w wielkości zmian (tab. 3). Produkcyjność większości upraw wzrastała (z wyjątkiem: w kraju ziemniaków, w województwie śląskim warzyw i owoców, a w świętokrzyskim owoców). Dynamika tych zmian jest zróżnicowana.

W produkcji zwierzęcej wystąpiło zróżnicowanie zmian co do kierunku i tempa w badanych jednostkach. W konsekwencji tych zmian ilościowych w obsadzie zwierząt następuje wzrost: produkcji zwierząt rzeźnych, produkcja mięsa, produkcji mleka (za wyjątkiem świętokrzyskiego) i jaj kurzych tylko w kraju. Poziom produkcyjności w badanych jednostkach jest zróżnicowany (tab. 5).

Wzrastała towarowość rolnictwa wyrażona wartościowo jako skup produktów rolnych (zł/ha UR) oraz w jednostkach naturalnych jako skup żywca rzeźnego w przeliczeniu na mięso (kg/ha UR). Najbardziej syntetycznym wskaźnikiem jest jednak skup produktów rolnych w zł/1 ha UR i w jednostkach zbożowych/ha UR. Najwyższy przyrost wartości skupu zł/1 ha UR w latach 2013–2015 r. wystąpił w województwie śląskim, minimalnie mniejszy w kraju, a najniższy w województwie świętokrzyskim. Województwo świętokrzyskie charakteryzuje się również najniższą wartością skupu na 1 ha UR. Z kolei w jednostkach zbożowych najwyższy przyrost skupu wystąpił w województwie śląskim (19,8 jednostek), dalej w kraju (16,3), a najniższy w województwie świętokrzyskim (11,3). Obydwa województwa cechują się niższą wielkością skupu w jednostkach zbożowych niż w przypadku reszty kraju, przy czym województwo świętokrzyskie najniższą.

Tabela 4. Zmiany liczby i struktury obszarowej gospodarstw rolnych w latach 2002 i 2013
Table 4. Changes of numer and land structure of farms in years 2002 and 2013

Rok Year	Jedn. miary Measure unit	Gospo- darstwa Farms	Gospodarstwa (w tys.) i struktura (w %) Farms (in thous.) and structure (in %)						
			1–2	2–5	5–10	10–20	20– 50	50– 100	100 i więcej Over 100 ha
Polska / Poland									
2002	tys./th.	1956,1	517,0	629,9	426,9	266,6	95,9	12,4	7,4
	w.z./i.ch.	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	%	100,0	26,4	32,2	21,8	13,6	4,9	0,7	0,4
2013	tys./th.	1394,6	277,6	455,3	315,2	211,5	103,2	20,7	11,1
	w.z./i.ch.	71,3	53,7	72,3	73,8	79,3	107,6	166,9	148,8
	%	100,0	19,9	32,6	22,6	15,2	7,4	1,5	0,8
Śląskie / Silesia Province									
2002	tys./th.	110,8	50,7	39,8	13,9	4,5	1,4	0,3	0,2
	w.z./i.ch.	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	%	100,0	45,6	35,9	12,5	4,1	1,3	0,3	0,2
2013	tys./th.	56,8	18,1	22,2	9,7	4,0	2,0	0,5	0,3
	w.z./i.ch.	51,3	35,7	31,8	69,8	88,9	142,9	166,7	150,0
	%	100,0	31,9	39,1	17,1	7,0	3,5	0,9	0,5
Świętokrzyskie / Świętokrzyskie Province									
2002	tys./th.	125,8	31,8	52,2	31,8	8,5	1,3	0,1	0,1
	w.z./i.ch.	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	%	100,0	25,3	41,5	25,3	6,7	1,0	0,1	0,1
2013	tys./th.	88,5	18,1	38,5	21,8	7,6	2,1	0,3	0,1
	w.z./i.ch.	70,3	56,9	73,8	68,6	89,4	161,5	300,0	100,0
	%	100,0	20,5	43,5	24,6	8,6	2,4	0,3	0,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: GUS (2005, s. 214–215), GUS (2016c, s. 108–109), w.z. – wskaźnik zmian

Source: GUS (2005, pp. 214–215), GUS (2016c, pp. 108–109), w.z. – an indicator of changes

Tabela 5. Zmiany w produkcji zwierzęcej oraz towarowości rolnictwa
Table 5. Changes in animal production and trade level of agriculture

	Polska / Poland				Śląskie / Silesia Province			Świętokrzyskie Province		
	2001–2003	2013–2015	różnica difference (2–3)	2001–2003	2013–2015	różnica difference (5–6)	2001–2003	2013–2015	różnica difference (8–9)	
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
1										
Sztuk dużych/100 ha UR / Large pieces per 100 ha of arable land	44,5 ¹	45,9	-1,4	36,0 ¹	38,9	+2,9	38,8 ¹	36,2	-2,6	
Bydło (szt. fiz./100 ha UR) / Cattle per 100 ha of farmland (pcs)	33,3 ¹	40,6	+7,3	28,7 ¹	32,8	+4,1	34,1 ¹	33,5	-0,6	
W tym: / Of which:										
Krowy (szt. fiz./100 ha UR) / Cows per 100 ha of farmland (pcs)	17,5 ¹	17,1	-0,4	13,8 ¹	12,7	-1,1	18,4 ¹	13,1	-5,1	
Trzoda chlewna (szt. fiz./100 ha UR) / Pigs per 100 ha of farmland (pcs)	112,8 ¹	79,0	-33,8	72,2 ¹	67,8	-4,4	62,5 ¹	54,7	-7,8	
Owce (szt. fiz./100 ha UR) / Sheep per 100 ha of farmland (pcs)	2,1 ¹	1,7 ²	-0,4	4,3 ¹	3,8 ²	-0,5	0,7 ¹	0,7 ²	0,0	
Kozy (szt. fiz./100 ha UR) / Goats per 100 ha of farmland (pcs)	1,0 ¹	0,6	-0,4	3,7 ¹	1,3	-2,4	1,7 ¹	0,7	-1,0	
Konie (szt. fiz./100 ha UR) / Horses per 100 ha of farmland (pcs)	2,0 ¹	1,4	-0,6	1,8 ¹	2,1	+0,3	3,9 ¹	2,1	-1,8	
Drob kurzy (szt. fiz./100 ha UR) / Poultry henper 100 ha of farmland (pcs)	1010 ¹	914	-96	2450 ¹	2129	-321	904 ¹	1045	+141	
Produkcja żyw. rzeż. (kg/ha UR) / Livestock production (kg/1ha)	295 ²	394	+99	279 ²	502	+223	205 ²	321	+116	

Produkcja mięsa (kg/ha UR)	225 ²	295	+70	212 ²	373	+161	154 ²	235	+81
Production meat (kg/1 ha)									
Produkcja mleka (l/ha UR)	714 ²	866	+152	648 ²	653	+5	728 ²	525	-205
Production milk (l/ha A.L.)									
Produkcja jaj kurzych (szt./ha UR)	567 ²	704	+137	1316 ²	1191	-128	460 ²	365	-95
Production eggs (szt./ha A.L.)									
Skup produktów rolnych (zł/ha UR) / Purchase of food products (PLN/ha arable land)	1479 ¹	4004	+2525	1014 ¹	3597	+2583	843 ¹	2571	+1728
Skup żywca rzeźnego w przeliczeniu na mięso (kg/ha UR) / Purchase of poultry in equivalent of meat (kg/ha arable land)	149 ¹	261	+115	130 ¹	314	+184	80 ¹	191	+111
Skup produktów rolnych (jednostek zbożowych/ha UR) / Purchase of food products (crops units/ha of arable land)	22,8 ¹	39,1	+16,3	16,0 ¹	35,8	+19,8	11,9 ¹	23,2	+11,3

¹ Średnia z lat 2002–2005 / average 2002–2005; ² rok 2013 / year 2013.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: GUS (2005, s. 292–296, 299, 303–305, 307, 309, 334, 338, 342–343), GUS (2014, s. 219–223, 226, 228–232, 234, 286, 292, 298), GUS (2016c, s. 193–195, 18, 201–205, 207, 267, 272, 278)

Source: GUS (2005, s. 292–296, 299, 303–305, 307, 309, 334, 338, 342–343); GUS (2014, s. 219–223, 226, 228–232, 234, 286, 292, 298), GUS (2016c, s. 193–195, 18, 201–205, 207, 267, 272, 278), A.L. – Agricultural Land

Podsumowanie i wnioski

1. Przeprowadzona analiza porównawcza (horyzontalna i wertykalna) regionów śląskiego i świętokrzyskiego na tle kraju, wykazała wiele odmienności co do kierunku i tempa zmian zachodzących w tych jednostkach jako całości, a szczególnie na obszarach wiejskich. We wszystkich badanych jednostkach zachodzi proces obniżenia wskaźnika urbanizacji. Województwo śląskie, jako najbardziej zurbanizowane przechodziło trudny okres w swym rozwoju – obniżenie tempa rozwoju gospodarczego – chociaż pod względem wielu wskaźników wciąż jeszcze wykazywało wysoką pozycję.
2. Obszary wiejskie zmniejszają swój zasięg terytorialny przy wzroście liczby i odsetka ludności; z każdym rokiem w coraz większym stopniu spełniają funkcję mieszkalną, czemu służy wzrost poziomu infrastruktury technicznej i społecznej. Region śląski – najwyżej zurbanizowany – wykazywał mniejsze tempo wzrostu poziomu infrastruktury.
3. Na obszarach wiejskich na coraz większą skalę podejmują działalność podmioty zarejestrowane w systemie REGON. Obraz przedsiębiorczości i jego skutki na obszarach wiejskich badanych jednostek jest zróżnicowany; najwięcej pozytywnych efektów można odnotować w regionie śląskim (najwięcej podmiotów w systemie REGON, najniższa stopa bezrobocia, najwięcej pracujących na 1 tys. ludności), podczas gdy w regionie świętokrzyskim można odnotować tylko dwa pozytywne skutki (najwyższy współczynnik aktywności zawodowej w % i najwyższy wskaźnik zatrudnienia w %).
4. Obydwa regiony charakteryzują się podobnymi warunkami do prowadzenia produkcji rolniczej. Region świętokrzyski ma wyższy wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej od krajowego o 4,1%, zaś region śląski – niższy o 3,6%. W obydwu regionach zachodzą procesy degradacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej pod wpływem głównie przemysłu i górnictwa. W obydwu regionach następuje wysoki ubytek ziemi rolniczej, pomimo, że posiadają bardzo wysokie zasoby pracy w rolnictwie, a w badanym okresie te zasoby wzrastały.
5. Występują duże zmiany w zasobach czynników produkcji rolniczej; ubytek ziemi a wzrost pozostałych czynników produkcji. Zmienia się liczba i struktura obszarowa gospodarstw rolnych. Największy ubytek liczby gospodarstw nastąpił w regionie śląskim, następnie w kraju, a najmniejszy w regionie świętokrzyskim. W strukturze obszarowej gospodarstw zmniejszyła się udział gospodarstw obszarowo najmniejszych, a wzrastał obszarowo większych. Przeciętny obszar gospodarstwa w latach 2002–2013 wzrósł: w regionie śląskim o 47,6% do 6,60 ha UR, w kraju o 20,9% do 10,20 ha, podczas gdy w regionie świętokrzyskim tylko o 13,6% do 5,50 ha.
6. Wzrastała również towarowość rolnictwa. Najwyższy przyrost wartości skupu zł/1 ha UR w badanych latach wystąpił w regionie śląskim, minimalnie mniejszy w kraju, a najniższy w regionie świętokrzyskim. Region świętokrzyski charakteryzował się również najniższą wartością skupu na 1 ha UR.

Bibliografia

- GUS (2004). Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2004. Warszawa: GUS.
GUS (2004b). Rocznik statystyczny województw 2004. Warszawa: GUS.
GUS (2016). Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2016. Warszawa: GUS.
GUS (2016b). Rocznik statystyczny województw 2016. Warszawa: GUS.
GUS (2005). Rocznik statystyczny rolnictwa i obszarów wiejskich. Warszawa: GUS.
GUS (2014). Rocznik statystyczny rolnictwa 2014. Warszawa: GUS.
GUS (2015). Rocznik statystyczny rolnictwa 2015. Warszawa: GUS.
GUS (2016c). Rocznik statystyczny rolnictwa 2016. Warszawa: GUS.
GUS, US (2010). Charakterystyka obszarów wiejskich w 2008 r. Olsztyn: GUS, US.
GUS, US (2011). Obszary wiejskie w Polsce. Warszawa, Olsztyn: GUS, US.
GUS, US (2016d). Obszary wiejskie w Polsce w 2014 r. Warszawa, Olsztyn: GUS, US.
Kapusta, F. (1976). Zmiany struktury agrarnej i kierunków produkcji rolniczej w Legnicko-Głogowskim Okręgu Miedziowym. Warszawa: PWN.
Kapusta, F. (2012). Agrobiznes. Warszawa: Difin.
Kapusta, F. (2012b). Poziom infrastruktury technicznej i społecznej jako indyktor i stymulator rozwoju regionalnego. Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy, 29. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
Kapusta, F. (2006). Zarządzanie działaniami logistycznymi. Poznań–Wrocław: Wydawnictwo Forum Naukowe.
Stachak, S. (2003). Podstawy metodologii nauk ekonomicznych. Warszawa: Książka i Wiedza.
Stachak, S. (1997). Wstęp do metodologii nauk ekonomicznych. Warszawa: Książka i Wiedza.
WUS (1980). Rocznik statystyczny województwa legnickiego 1980. Legnica: WUS.

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 15.02.2019

Do cytowania – For citation:

Kapusta, F. (2018). Uwarunkowania rozwoju rolnictwa w regionach o wysokim i niskim poziomie urbanizacji [Conditions for the development of agriculture in the regions with high and low level of urbanization]. *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych – Problems of Small Agricultural Holdings*, 4, 19–37. doi: <http://dx.doi.org/10.15576/PDGR/2018.4.19>.